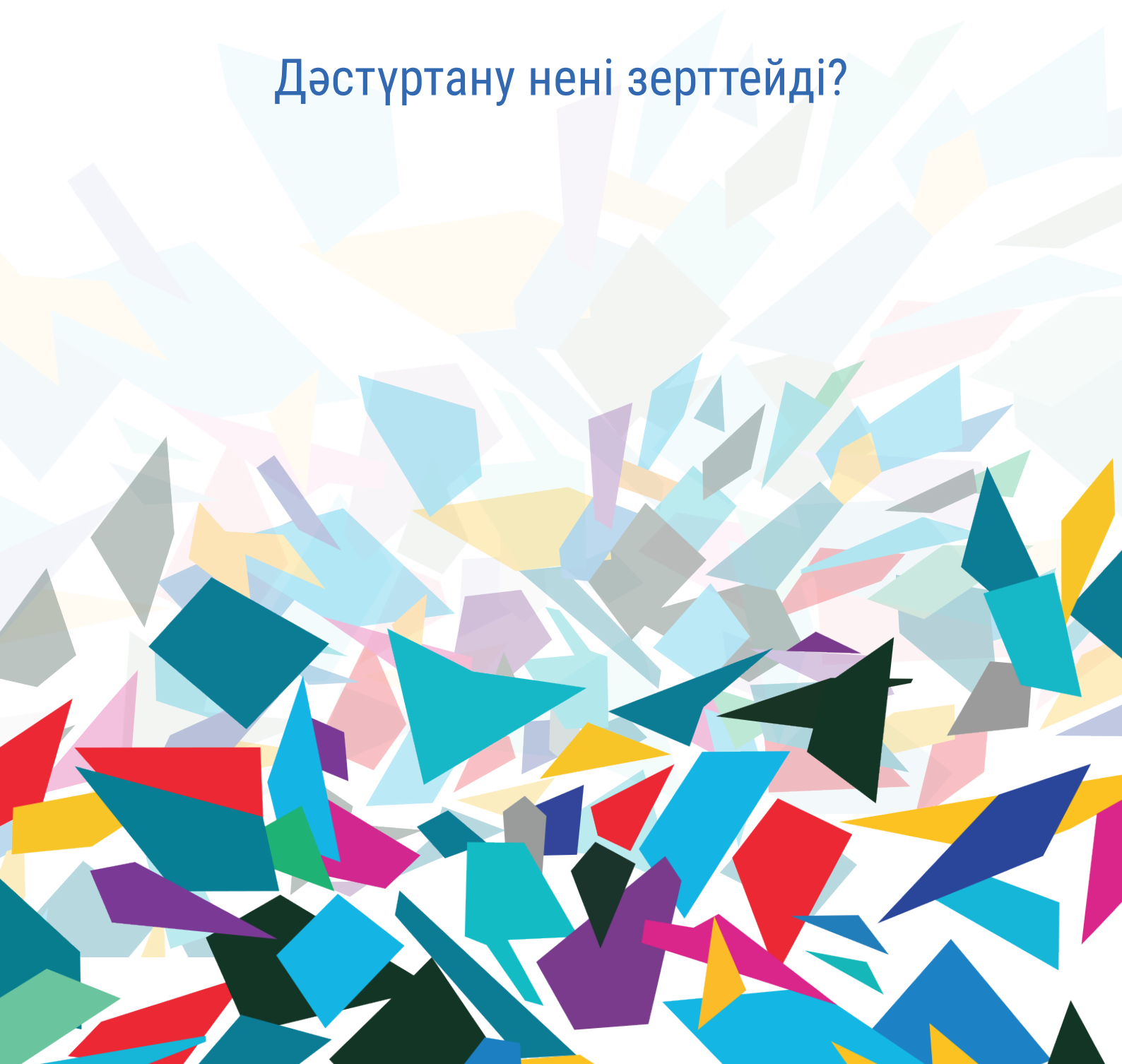

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Дәстүртану нені зерттейді?

Мақсаты. Ең алдымен тарихи этнологияға – этномәдениеттануға көшпес бұрын, қоғамдағы дәстүрдің қалыптасуы мен қызмет етуіне – дәстүртануға назар аударамыз, Бұл лекцияда біз Эдвард Шилз, Шмуэль Айзенштад және Эдуарда Саркисович Маркарянның концепцияларына тоқталамыз.

Негізгі идеялар

1. XX ғасырдағы дәстүр ұғымына көзқарас.

1960 жылға дейін «дәстүр» ұғымына ғылыми көзқарас дәстүрлілік категориясын рационалдыққа қарсы қойған Макс Вебердің қалыптастырған тәсілімен анықталды. Дәстүрлі институттар, әдет ғұрыптар қоғам дамуына кедергі келтіреді деген пиғылмен қарастырылды. Негізінен зерттеушілердің назары модернизация проблемасына шоғырланды, сондықтан дәстүрліліктің белгілері кертартпа, модернизацияның оппозициясы болып саналды. Сондықтан модернизация үдерістері барлық уақытта дәстүрліліктің іргесін шайқалтады, әлсіретеді және ығыстырады деп ұғынды. Дәстүр заманауи өмір нысандарына қарсы тұра алмайтын немесе олармен бірге өмір сүре алмайтын өлі құбылыс ретінде қарастырылды.

1960-шы жылдардың бірінші жартысында дәстүрге деген көзқарас қатып қалған пішін ретінде қарау күмән тудырды. Мұны бірінші кезекте жаңғырту теоретиктері емес, елтанушы ғалымдар-шығыстанушылар мен африкандықтар өздерінің далалық жұмыстары барысында дәстүрлі деп аталатын қоғамды тікелей зерттеуге тура келді. Осы теорияның жан-жақты және терең сынынан бастау алған жаңғыртудың жалпы мәселелері бойынша бірқатар теориялық зерттеулер, ең алдымен, дәстүрлі қоғамның мәртебесі туралы тезис пайда болады. XX ғ. 70 жылдарынан бастап дәстүрді статикалық қабылдаудан оның динамикалық қаралуына көшу орын алады. «Ғылыми ізденістердің мұндай бағыты дәстүрлердің тұрақтылығы туралы түсініктерді айтарлықтай кеңейтуге ықпал етеді. Дәстүрге көзқарас әмбебап білім ретінде ең берік ұстанымға ие. Дәстүрге мәдениетті бекіту, беру және қалпына келтірудің барлық тәсілдерін қамтитын санат ретінде көзқарас туындайды. «Дәстүр» ұғымы «әдет» және «салт» ұғымдарынан анық бөлінеді. Барлық маңызды аспектілер бойынша дәстүрлер туралы түсінік — оның орнықтылығының шегі, іс — әрекет саласы, функциялары және т. б. туралы мәселе бойынша-айтарлықтай кеңейтіледі және тереңдетіледі. Дәстүр мен инновация, дәстүр мен қазіргі заман өзара байланысты және өзара тәуелді деген пікір жиі айтыла бастады. С. Рудольф, т.б. Үндістан мысалын келтіріп, бұрын-соңды орнықты және өзгермейтін болып саналатын қазіргі заманғы күштерге сөзсіз қарсылық білдірген «дәстүрлі институттар (каста, кеңейтілген отбасы және т.б.) экономикалық дамудың қазіргі заманғы институттарымен қатар жүріп қана қоймай, олардың талаптарына бейімделе отырып, осы дәстүрлі әлеуметтік ұйым жағдайында өзінің мәндік түрін өзгерте қазіргі заман мәдениетінің тасымалдаушылары ретінде әрекет етеді. Сөйтіп, атап айтқанда, өтпелі қоғамның тұжырымдамасы пайда болады.

2. «Дәстүр»терминінің жаңа мағынасын іздеу.

Дегенмен де көптеген авторлар дәстүр проблемасындағы жаңа көзқарас мәнінің дұрыс екендігін мойындағанмен «дәстүр» терминін ескі мағынада, тіпті бұл терминнен бас тарту, ал қоғамның «өтпелі» жағдайын сипаттауда басқа терминді қолдануға да дайын болды. Мұндай қорытындылар біздің заманымызда да танымал «өтпелі қоғам»тұжырымдамасын жасауға әкелді. Оның негізгі идеяларын алғашқылардың бірі ретінде Ф. Рига білдірді. Оның пікірінше, дәстүрлі қоғам «жаңғырту күштерінің ықпалымен әлеуметтік-саяси жүйеге жаңа үлгіні әкеледі және мұндай жаңа жүйе бұрынғысынша дәстүрлі немесе өтпелі ретінде өзіндік жиі сипатталатын өзін-өзі өндіру мен тұрақтылықты қолдаудың бастапқы тетігін қалыптастыратын, өзінің жеке жүйелік сипаттамаларын жасап шығарады. Басқаша айтқанда, қазіргі заманғы күштердің қысымымен дәстүр бұрынғыдай өз позицияларынан бас тартпады; ол елеулі бейімделу қабілеттерін тауып, ұлттық модернизацияның нақты түрлерін туғызды». Дәстүрлі қоғамдар мен институттар, қайта ұйымдастырылған, өзгеретін жағдайларға тиімді бейімделіп, кейбір жағдайларда тіпті дәстүрлі құндылықтар тіпті жаңа мақсаттарға қол жеткізу үшін заңдылық көздерін қамтамасыз етеді. Кейбір жағдайларда, авторлар дәстүрлі мәселе бойынша жаңа көзқарастардың негізділігін мойындай отырып, «дәстүр» терминінің ескі құндылығын сақтап қалуды (инертті және консервативті нәрсе ретінде) және қоғамның «өтпелі» күйлерін сипаттау үшін басқа терминдерді қолдануға тырысты.

Американдық этнолог Аня Роус жалпы мәдениет үшін жалпы сипаттамалар мен құндылықтарға

негізделген, сонымен бірге икемді әрі түрленгіш түрінде қалатын «тарихи стиль» ұғымын ұсынды. Бұл парадоксалды болып көрінуі мүмкін, бірақ «дәстүр» ұғымының мәні жеке (және әлеуметтік — мәдени көріністерден гөрі психологиялық) көріністерге дейін тарылып, қарама-қарсы тұрған «дәстүр-модернизация» ұғымдары түпкілікті жоғалуына алып келер еді. Өткенге кеткен әлеуметтік формалар мен қазіргі заманғы әлеуметтік формалар пластикалық, икемді «Тарихи стильдің» сыртқы көріністері ретінде түсіндірілуі мүмкін.

Басқа зерттеушілер «дәстүр» терминін сақтауды ұсынды, бірақ ол өзінің мәні бойынша «тарихи стиль» атауындағы ұғымға жақын болды. Ал, Эдуард Шилздің тәсілі классикалық болды, дәстүрлілікпен жүру, мән мағынасы бойынша өзіне дейінгі ұрпақ қабылдаған дәстүрдегі әртүрлі түрленуді жүзеге асыру. Шилз үшін дәстүр өзін-өзі өндіретін және өзін өзі тәрбиелейтін құбылыс болып саналмайды. Оның өміршеңдігі адамның танып білуі, ниетін сезініп, оны қабылдауы және өзгерте алуымен байланысты. Осылайша, дәстүр, қозғалғыш, түрленгіш болса да, белсенді, креативті мәнді құрамайды. Бірақ Шилз мәдениет және дәстүр жөніндегі өзінің іліміне құндылықпен сенімнен тұратын, айналасында қозғалғыш мәдени «периферия» шоғырланған, бірақ мәдениеттің өзегі өзгермейтін мәдениеттің орталық зонасы атты игілікті концепциясын енгізді.

Бұл екі сатылы құрылым өзгерістің еркіндігін болжайды және оны адамның саналы белсенділігімен байланыстырады. Сонда, дәстүрді онда қаланған құндылық пен сенімге нұқсан келтірмей ақ, оны қиратпай ақ адам өзінің еркіне қарай өзгерте алуы мүмкін.

3. Шмуэль Айзенштадт: «Дәстүр-кез келген әлеуметтік мәдениеттің ажырамас элементі».

Дәстүр жөнінде жазған шетелдік авторлардың ішінде Шмуэль Айзенштадтты атау керек. Дәстүр, Айзенштадт бойынша — бұл кез келген әлеуметтік мәдениеттің бөлінбес элементі: тұтас алғанда не әрбір оның элементін жеке алғанда да әрдайымғы әлеуметтік ұжым сияқты (дәстүрлі не қазіргі қоғам болып аталса да). Айзенштадт қоғамдағы дәстүр мен харизмнің арақатынасын жан-жақты қарастырады, «харизмдік тартылысты» және мұндай тартылысқа халық қашан сезімтал болатын әлеуметтік ахуалдың табиғатын талдайды. Харизмдік әрекеттер үшін және дәстүр аясында жүзеге асатын әрекеттер үшін кейбір ерекше тамаша көріністердің болуы, кейбір тамаша құрылымдардағы мәдени қалыпқа харизматикалық саладан дәстүрлілікке ауысып, сонда тұрақтанып және институцияланады. Креативті, харизмативті және тұрақтандырушы элементтер дәстүрде тығыз бір-бірімен байланысты.

Дәстүр мәселесі жөнінде жазған барлық батыс ғалымдары сияқты Айзенштадты да дихотомия «дәстүр-модернизация» қызықтырады. Айзенштадт модернизация проблемасына қарай отырып, қоғамның дәстүрлілігі мен модернизациялануын қарама қарсы қою дұрыс емес екендігін байқайды. Әйтпесе дәстүрді жекелей құраушыға бөліп алып және оның бірі «дәстүрлі қоғамға» тән (консервативті), ал басқасы модернизацияланған (креативті) деп жариялауға тура келеді. Айзенштадт үшін қазіргі заман — ол да дәстүрдің ерекше жағдайы және белгілі ішкі қарама-қарсылық дәстүрдің өзінде қаланған. Бұл қағидамен Айзенштадт Роберт Рэдфилдтің бір мәдениет аясында өмір сүретін «үлкен» (университет пен храмдардың дәстүрлері) және «кіші» дәстүр (деревнялық қауым дәстүрі) жөніндегі концепциясын суреттейді. Алғашқысын Айзенштадт кеңеюге ұмтылыс, ал екіншісін-институциялануға ұмтылыс ретінде қарастырады. Бұл екі дәстүрдің жабық және айқын қарсыласы барлық жаңа және жаңа өзгерістерге итермелей отырып, қоғамның дамуын қамтамасыз етеді. Кіші дәстүр «инновация шегін анықтайды және олардың заңдылықтарының негізгі өлшемі болып табылады.

4. Мәдениеттің орталық аймағы реттеуші және мағыналы функцияға ие.

Айзенштадттың пікірінше, мәдениеттің орталық зонасы макро-әлеуметтік деңгейде институттандыру арқылы белгілі бір компоненттердің, атап айтқанда, әлеуметтік және мәдени тәжірибенің айналасында кристалдану нәтижесінде жүзеге асырылатын реттелген және мағыналы функцияға ие. С. Айзенштадттың пікірінше, «реттеу», «орталық зонаның» мағыналы «функциясы оның белгілі бір өзіндік компоненттерінің ішінде кристалдау жолымен пайда болады. Мұнда белгілі бір ұжымдық әлеуметтік және мәдени бірегейліктің қалыптасуы жүреді. Қоғамның басқа адам ұжымдарынан және мәдени тәртіптердің басқа түрлерінен бөліп тұратын шекаралары бейнеленеді — бұл шекаралар географиялық болып табылмайды, олар жиі психологиялық сипатқа ие болады. «Орталық аймақтың» екінші компоненті — бұл макроәлеуметтік

деңгейде билікті легитимизациялау жолдарының үлгісі. Бұл ретте, біріншіден, «ұжымдық» анықтамасы маңызды, немесе бұл жағдайда, қоғамның «ұйымдастырушылық» мақсаты деп айту жақсы болар еді, ол өз кезегінде, неғұрлым жеке, соның ішінде саяси, қоғамның мақсаттарын да, екіншіден, қоғамшілік өзара іс-қимылдарды реттеуді да айқындайды. Сонымен, «орталық зона» оның айналасында кейбір ерекше компоненттердің кристалдануы нәтижесінде макроәлеуметтік деңгейде институттандыру арқылы әлеуметтік және мәдени тәжірибенің жүзеге асырылуын реттейді және мағыналы құрамдас функцияға ие». Міне, осылар мәдениеттің орталық зонасын құраушылардың бірі болып табылады (Айзенштадт оны «қоғамның тұжырымдамасы» деп атайды), ол арқылы, өз кезегінде, әлеуметтік және мәдени тәжірибе мен оны макроәлеуметтік ауқымда институттандыру принциптеріне сәйкес реттеуге қол жеткізіледі. «Қоғамның тұжырымдамасы» нақтыланады, әсіресе оның бастаулары мен өткендері туралы ұғымдарға қатысты қоғам туралы «миф» құрылады.

Айзенштадт бұл ерекшелік, біріншіден, қоғам тұжырымдамасы, әсіресе оның бастауы мен өткені тұрғысынан, екіншіден, жалпы атрибуттар мен әлеуметтік және мәдени ұжымдық бірегейліктің негіздері, ал үшіншіден, осы ұжымды басқалардан, сондай-ақ оған (осы ұжымға) тән мәдени қарым-қатынастар үлгілерінен оның геосаяси тұрған жерінің ішінен де, тіпті, басқа жағынан да бөліп тұратын шекаралар арқылыда орын алатынын түсіндіреді.

С. Айзенштадттың пікірінше, дәстүр өзгермелі жағдайларға бейімделуіне қарай өзгеріп, айтарлықтай бейімделу потенциалын табады. «Дәстүр жаңғырту үдерісіне оң әсер етуі мүмкін, ал өзінің кейбір көрінісінде — дәстүрлік-оған кедергі келтіруі мүмкін, сол сияқты жаңғырту үдерісі дәстүрдің әсерінің әлсіреуіне әкеп соқтыруы мүмкін, ал оның күшеюіне ықпал етуі мүмкін» деген көзқарас, бірқатар заманауи зерттеушілердің пікірлерін білдіреді.

5. Дәстүр ішінде көптеген түрлі баламалар бар.

Ғалымның пікірінше, дәстүрдің мәнді сипатының бірі оның түрленуі: дәстүрдің ішінде әрқайсысы өзін ұжымдық бірегейлікпен байланыстыратын көптеген әртүрлі баламалары болуы мүмкін. Бұл сол қоғам дәстүріне тән әртүрлі түрленуді тасымалдаушы әртүрлі топтардың құрылымы күрделі қоғамды жақсы сипаттайды. Кез келген мәдени ақиқат адамзат тұрмысының негізін құрайтын мәселелерден тұрады. Ал, бұл өз кезегінде, сол не басқа адамзат қоғамында қабылданған мәдени дәстүрдің негізін құрайтын параметрлердің кез келген өрнегі (ізі) дәл қазіргі қоғам үшін қайта түсіндіруге және қайта кристаллизациялауға ашық, - деген пікір білдіреді Айзенштадт. Сонымен қатар, «макроәлеуметтік тәртіптің» қоғам» деп аталатын шеңберінде өмір сүретін популяциялар, әдетте, бір жүйеге ұйымдастырылмаған, ұйымның бірнеше түрлі түрлері мен деңгейлері бар», яғни осы қоғамға тән дәстүрдің әр түрлі нұсқаларын жеткізуші болып табылады.

6. Макроәлеуметтік» қоғам дәстүрлер кешені немесе жүйесі ретінде ұсынылуы мүмкін.

Белгілі мағынада мұндай «макроәлеуметтік» (құрылымы бойынша күрделі) қоғам, өзінің стратификациясы бар, шағын жүйелерге бөлініп (немесе мәдениет іші, этникалық топ ішінде), олардың әрқайсысы өзіне тән дәстүр түрін тасымалдаушы бола отырып, кешен не дәстүр жүйесі ретінде ұсынылады. Бірақ бұл дәстүрлердің «жинақталуы» орталық зонаға шоғырлана қоймауы мүмкін, оның үстіне ара-жігі ажыратылмағандықтан, тек кейбірінің ғана орталық зонаға шоғырланған өзінің құрылымы болады. Дәстүрлер кешенін біріктіретін ядро (дәлірек айтқанда, белгілі бір дәстүрдің түрлі модификациясы кешені жөнінде) - олардың жалпы дүниетанымдық негіздемесін құрайды, мұны Айзенштадт адам өмірінің ең маңызды проблемаларын, сондай-ақ әлеуметтік және мәдени тәртіп мәселелері көрінісін айшықтайтын құбылыс деп, бағалайды.

Егер Айзенштадттың бұл дәлелдерін Шилздің мәдениеттің орталық зонасы түсіндіруімен салыстыратын болсақ, онда «макроәлеуметтік» қоғамға тән дәстүрдің барлық түрленуі осы орталық зона тұжырымдамасына топтастырылған деген қорытындыға келуге болады. (қызығы сол, Эдвард Шилз орталық зонаның авторы ретінде Шмуэль Айзенштадттан өзгеше мұндай ойларды білдірген жоқ, өйткені Шилздің айтуынша, қоғамның түрлі топтары әр түрлі дәстүрлерге ие.) Дәстүр қоғамның бір тобынан екіншісіне кейбір өзгерістерге (кейде елеулі) ұшырай отырып, ауыса алады. Дәстүрді ұрпақтан ұрпаққа беру үшін қоғамның орталық зонасын құрайтын институттар қызмет етеді.

7. Кеңестік мәдениеттанушы Эдуард Саркисович Маркарянның өзіндік дәстүріне қысқаша тоқталайық.

Кеңестік мәдениеттанушы Эдуард Саркисович Маркарянның ерекше дәстүртануына тоқталайық. Дәстүрді Маркарян қоғамдық өмірді ұйымдастыру механизмі ретінде қарады. Ол бұны мүлдем мобильді деп санайды. Дәстүр деп, ол «дәстүрлі құбылыстардың, динамикалық өзгерістердің заңдары мен тетігі екенін түсінді. Дәстүр «білімге негізделген кез-келген ұжымдық стереотиппен» анықталады және мәдениет адамдардың қоғамдық өмірін өзіндік ұйымдастырудың ерекше тәсілі, ал «мәдени дәстүр – мәдениет құралы. Сондықтан мәдениет дәстүрі «бүкіл мәдениет жүйесін қамти отырып, оның барлық тесіктеріне енеді».

Мәдени дәстүрлер адам әрекетінің жалпыға ортақ стереотиптері бола отырып, өзінің динамикасында қарастырылып, әлеуметтік эволюциялық өзін-өзі ұйымдастырудың бірден-бір маңызды әмбебап (қоғам ішінде) функцияларының тасымалдаушылары ретінде пайда болады». Дәстүр - динамикалық және өздігінен дамып келе жатқан құбылыс. Маркарян дәстүр-өзгеріс дихотомия мәселесін көтеріп, зерттеушілердің теориялық жағынан көптеген қиындықтарға ұшырауын «жаңалық» (жаңалықтың енуі) және «инновация» (инновация) ұғымдарын араластыруымен байланыстырады.

Қандай айырмашылық бар? Мәдениеттегі жаңалық - мәдени құбылыстағы кез келген өзгеріс. Инновация дегеніміз- бұл «дәстүр қалыптастырудың бастапқы кезеңін» білдіретін қабылданған (жеке адамдар немесе топтардың қабылдауы) және стереотиптік инновациялар. Осылайша, ол қазірдің өзінде дәстүрлі (шынайы емес) құбылыстардың қоғамдық тобына жатады. Сонымен, дәстүртану әлем жөнінде өзінің мәні бойынша үнемі динамикалық дамып келе жатқан, әлем ретінде елестейді.

8. Маркарянның айтуынша, дәстүр - қоғамның жұмыс істеуінің әмбебап механизмі.

«Мәдени дәстүр, - деп жазды ол, - өмірлік тәжірибені іріктеу, оның жинақталуы (аккумуляция) және кеңістікпен уақыттың (трансмиссия) арқасында әлеуметтік ағзалардың өмір сүруі үшін қажетті тұрақтылыққа қол жеткізуге мүмкіндік беретін әмбебап тетік болып қала береді. Бұл тетіктің әрекеті болмаса, адамдардың қоғамдық өмірі мүмкін емес. Осы нысандардың жалпы сипаты мен функциялары [бұрынғы және бүгінгі дәстүрлердің формалары] - оларды қалыптастыру және ауыстыру тетіктері негізінен бұрынғыдай қала берді». Демек, дәстүр - бұл әрдайым қозғалыста, өзгерісте болады және бұл қозғалыстың көзі – дәстүрдің өзі болып саналады. Ол «әлеуметтік өзін-өзі ұйымдастыру үдерісінің негізі ретінде әрекет етеді. Мәдениет дәстүрінің динамикасы - әлеуметтік тұрғыдан қалыптасқан стереотиптердің кейбір түрлерін еңсеру және жаңаларын қалыптастыру.

Маркарян дәстүрді зерттеу ең алдымен өзін-өзі ұйымдастырудың іргелі принциптеріне сәйкес жүруі керек деп санайды.

Дәстүртануға деген бұл тәсіл, болашақта тарихқа не этнологияға қолданылып, үнемі өзгеретін құбылыс ретінде қоғамды түсінуге әкеледі. Және бұл әдіс қоғамдық және мәдени өмірде нақты бір қоғам үшін, белгілі бір мәдениет үшін дәуірлер бойы өзгермейтін нақтылы емес нәрсені анықтауға мүмкіндік береді. Эмпирикалық материалға қолданылған бұл тәсіл қоғамда, халықтың мәдениетінде тұрақты екенін түсінуге, ұзақ уақыт, тіпті ғасырлар бойы мәдениетте оның барлық әртүрлілігінде не жылжымалы, не нәрсе өзгермелі және қалай өзгереді, міне осылар жөнінде түсінуге мүмкіндік береді.

Мәдениетті адам қызметінің өзіндік тәсілі, бейімделу сипаты бар адамның өмір сүруінің тәсілі, деп түсіндіре отырып, Маркарян дәстүрді адам қызметімен байланыстырады. Ол «... мәдени дәстүрлер адам қызметінің барлық стереотиптерінің жүйесінің негізін құрайды ...», деп жазды. Бұл тәжірибені жаңғырту немесе өзгерту арқылы дәстүрлер халықтың қоғамдық өмірінің өзін жаңғыртады және өзгертеді.

Бұл тәсіл Тарихи этнология үшін маңызды, өйткені этнос мәдениетінің өзіндік ерекшелігін айқындайтын, егер соңғыларды кеңінен түсінетін болса, олардың психологиялық, оның ішінде бейсаналық түсінігін қоса алғанда, іс-әрекет стереотиптеріне жатады.

9. Мәдениет-адами бейімделудің ерекше құралы.

Маркарянның айтуынша, этникалық мәдениет тарихи дамыған жолдар болып табылады, соның арқасында әртүрлі халықтардың табиғи және әлеуметтік орта жағдайына бейімделуі қамтамасыз етілетін және қамтамасыз етілген. Бұл, ең алдымен, адамның бейімделуінің нақты құралы ретінде мәдениеттің функциясы.

Бұл лекция мәдениет тұжырымдамалары мен сабақтас салаларды (мысалы, дәстүрлер теориясы)

қарастыратын лекциялардың бір қатарындағы соңғы болып табылады.

Келесі лекцияда біз бұрын сипатталған тұжырымдарға негізделген мәдениет теориясы туралы өз тұжырымдамаларымызға жүгінеміз.

Осылайша біз бірге-бірге тарихи этнология - этномәдениеттану мазмұнын нақты көрсетуге көшеміз.

Негізгі терминдер: Дәстүртану, дәстүрлілік институттар, модернизация, дәстүр, өтпелі қоғамның концепциясы (тұжырымдамасы), тарихи стилі (ізі), мәдениеттің орталық зонасы, новация (жаңалық), инновация, этникалық мәдениет.

Дәріс тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.

28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) Continuities in Psychological Anthropology. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) Symbolic Action Theory and Cultural Psychology. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) Patterns of Culture. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D’Andrade R. (1995) The Development of Cognitive Anthropology. New York: Cambridge University Press.
47. D’Andrade R. (1992) Cognitive Anthropology. In: New Direction in Psychological Anthropology. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D’Andrade R. (1992) Schemas and Motivation. In: D’Andrade R., Strauss C. (eds). Human Motive and Culture Models. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D’Andrade, R. (1984) Cultural Meaning Systems. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D’Andrade R. (1981) The Culture Part of Cognition // Cognitive Science. № 5.
51. Dubois C. (1944) The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) National Character and National Stereotypes: Confluence. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) The Civilizational Dimension of Modernity (англ.) In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) Rethinking Civilizational Analysis. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // International Social Science Journal. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) Tradition, Change, and Modernity. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) Is Psychoanalysis relevant for Anthropology. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) New Direction in Psychological Anthropology. Cambridge University Press.
58. Geertz C. (1984) “From the native’s point of view”. On the Nature of anthropological Understanding. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
59. Harkness S. (1992) Human Development in Psychological Anthropology, In: Schwartz Th., White G., and

- Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
 62. Jahoda G. (1981) *Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
 63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
 64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
 65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
 66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
 68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script)* // *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.
 69. Markarian E.S. (1992) *Tradition as an Object of System Study* // *World Futures*. V. 34.
 70. Markarian E.S. (1998) *Capacity for World Strategic Management*. Yerevan: Gitutgun.
 71. Mead M. (1959) *An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict*. — Boston: Houghton Mifflin Company.
 72. Miller J. (1993) *Theory of Developmental Psychology*. NY: Freeman.
 73. Nelson K. (1981) *Cognition in a Script Frammework*. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) *Social Cognitive Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
 74. *New direction in Psychological Anthropology*. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 75. Norman D. (1975) *Explorations in cognition*. San Francisco: Freeman.
 76. Redfield R. (1956) *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation*. Chicago.
 77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) *Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy* // *American Anthropologist*. № 88.
 78. Rouce A.P. (1982) *Ethnic Identity: Strategies of Deversity*. Bloomington.
 79. Schwartz Th. (1992) *Anthropology and Psychology*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 80. Schwartz Th. (1989) *The Structure of National Cultures*. In: Funke P. (ed.) *Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective*. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
 81. Schwartz Th. (1978) *Where is the culture?* In: Spindler G (ed.) *The Making of Psychological Anthropology*. Berkeley: University of California Press.
 82. Shils E. (1961) *Centre and Periphery* // Polanyi M.(ed.). *The Logic of Personal Knowledge: Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.
 83. Shils E. (1981) *Tradition*. London; Boston.
 84. Shore B. (1991) *Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition*. // *American Anthropologist*. Vol. 93, No 1, March
 85. Shweder R. (1991) *Thinking Through Cultures*. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
 86. Shweder R. (1990) *Cultural psychology – What is it?* In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) *Cultural psychology: Essays on comparative human development*, New York: Cambridge University Press.
 87. Shweder R. (1984) *Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence*. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 88. Simon H. (1981) *Sciences of the artificial*. Cambridge. MA: MIT Press.

89. Skinner Q. (1985) *The Return of Grand Theory in the Human Sciences*. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. *The Making of Psychological Anthropology*. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
92. White G., Lutz C. (1992) Introduction. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) *Ethnopsychology*. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) *Models Representation And The Scientific Understanding*. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.